

1.01 Izvirni znanstveni članek

IZ ARHIVSKIH FONDOV IN ZBIRK
FROM ARCHIVAL FONDS AND COLLECTIONS

UDK 930.253:27-557:355.01-058.65(497.4)"1945/1948"

Prejeto: 29. 9. 2023

»Kot žrtve ste padli v borbi za nas ...«¹

Delovanje Federalnega odbora za organizacijo prenosov posmrtnih ostankov padlih borcev za Slovenijo (1945–1948)

ŽIGA KONCILIJA

dr. zgodovinskih znanosti, višji svetovalec – arhivist za gradivo uprave po letu 1945

Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska ulica 1, SI-1102 Ljubljana

e-pošta: ziga.koncilija@gov.si

Izvilleček

Prispevek govori o arhivskem gradivu Federalnega odbora za organizacijo prenosov posmrtnih ostankov padlih borcev, ki je bil ustanovljen 24. novembra 1945 pri Ministrstvu za notranje zadeve Ljudske republike Slovenije. Naloge odbora so bile: zbiranje prošenj za prenose posmrtnih ostankov v vojni padlih oseb, zbiranje seznamov posameznih ali skupinskih grobišč, zagotavljanje finančnih sredstev in transport posmrtnih ostankov oziroma druge naloge, povezane z organizacijo prekopov. Federalni odbor in mreža njemu podrejenih odborov, ki so bili ustanovljeni na nižjih upravnih ravneh, sta formalno delovala do ukinitve ob koncu leta 1948. Arhivsko gradivo odbora je 27. decembra 1967 izročil Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije ter je bilo v letu 2022 podrobno strokovno obdelano v fondu Arhiva Republike Slovenije SI AS 281.

Ključne besede:

federalni odbor
za prenose,
prekopi, odbori,
grobišča,
posmrtni ostanki,
spomeniki.

Abstract

»AS VICTIMS, YOU FELL FIGHTING FOR US...«

THE OPERATION OF THE FEDERAL COMMITTEE FOR THE ORGANISATION
OF THE TRANSFER OF THE REMAINS OF FALLEN FIGHTERS OF SLOVENIA
(1945–1948)

The paper talks about the archival material of the Federal Committee for the organization of the transfer of the remains of fallen fighters, which was established on november 24, 1945 at the Ministry of the interior of the People's Republic of Slovenia. The tasks of the committee were: collection of requests for the transfer of remains of persons killed in war, collection of lists

Key-words:

Federal
Committee for the
Organisation of
the Transfer of
the Remains of
Fallen Fighters,
committees,
burial grounds,
human remains,
monuments.

¹ »Kot žrtve ste padli v borbi za nas, da srečo svobodo bi užival trpin, do smrti svobodi je služil vaš glas, pogumno ste zrl v gotovi pogin.« Pesem je nastala v spomin Ferdu Bidovcu, Franu Marušiču, Zvonimirju Milošu in Alojzu Valenčiču, ki so jih fašisti ustrelili pri Bazovici 6. septembra 1930. Govor prof. Alda Rupla: <https://www.noviglas.eu/govor-prof-alda-rupla/> (dostop: 25. 9. 2023).

of individual or group graves, provision of financial resources and transport of remains or other tasks related to the organization of burials. The Federal Committee and the network of committees subordinate to it, which were established at lower administrative levels, formally functioned until their abolition at the end of 1948. The archive material of the Committee was handed over to the Secretariat for internal affairs of the Socialist Republic of Slovenia on December 27, 1967, and in 2022 professionally processed in the Archives of the Republic of Slovenia.

Uvod

Ena izmed najbolj tragičnih zapuščin druge svetovne vojne, ne samo na prostoru nekdanje Jugoslavije in znotraj nje današnje Slovenije, temveč tudi širše v evropskem in globalnem prostoru, so bili sto tisoči oziroma milijoni umrlih.² Nekateri posmrtni ostanki padlih oseb so bili pokopani v domačih grobovih, medtem ko so bili številni izmed njih zasilno pokopani v posamičnih ali skupinskih grobovih tam, kjer so dočakali svoj konec, pogosto daleč od rojstnih krajev in njihovih svojcev. Nekateri pokopani so tam tudi za vedno ostali, postavljena so jim bila bodisi posamična bodisi skupinska obeležja. Del pokopanih so začeli po vojni prenašati drugam, bodisi v skupinska grobišča ali v grobove v domačih krajih.³

Potreba po organiziranih prekopih posmrtnih ostankov pri nas se je sicer začela kazati že med vojno, saj so začeli svojci na lastno pest izkopavati posmrtne ostanke in postavljati začasna spominska obeležja, seveda na lastne stroške in brez predhodnih zdravstvenih, sanitarnih, varnostnih ukrepov ter pogosto tudi, ne da bi obvestili katere koli pristojne organe. Po koncu vojne so se začele zahteve in potrebe po bolj organiziranem in centralno vodenem pristopu k prekopu posmrtnih ostankov, iz takšnih in drugačnih razlogov, le še stopnjevati. Organ, ki je bil na Slovenskem predviden, da bo skrbel za organizacijo prenosov posmrtnih ostankov padlih oseb, se je imenoval Federalni odbor za organizacijo prenosov posmrtnih ostankov padlih borcev za Slovenijo (dalje FOPOS).

Arhivsko gradivo o delovanju FOPOS, ki je bil verjetno ukinjen z Zakonom o odpravi odlokov in zakonov, izdanih do 20. novembra 1948,⁴ oziroma ga je ukinilo takratno Ministrstvo za notranje zadeve, se je v celoti ohranilo in ga zdaj najdemo v fondu Arhiva Republike Slovenije s signaturo SI AS 281. Gradivo je 27. decembra 1967 izročil takratni Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije. Prevzeti so bili spisi po delovodnih številkah za leta 1945–1948 v obsegu 12 fasciklov. Gradivo je bilo delno popisano že leta 1995 in leta 2015 ter v letu 2022 podrobno strokovno obdelano s sodobnimi arhivskimi metodami. Podroben arhivski popis fonda SI AS 281 je tako sedaj dostopen tudi s pomočjo Virtualne arhivske čitalnice.⁵

Arhivsko gradivo FOPOS je bilo urejeno tematsko-kronološko v obsegu 10 škatel. Vloge za prenos posmrtnih ostankov padlih borcev, ki predstavljajo glavnino gradiva, so bile urejene po načelu prvotne ureditve, saj so bile takrat odložene in označene z zaporednimi številkami med letoma 1945 in 1946, medtem ko so z letom 1947 začeli z novim številčenjem. Tematsko so sklopi gradiva v

² Več o smrtnem davku druge svetovne vojne glej npr. v: Lowe: *Podivjana celina – Evropa po drugi svetovni vojni*, str. 33–38; Borak (et al.): *Slovenska novejša zgodovina*, 1. knjiga, str. 790–795.

³ Smoltczyk, *Skeletons of the Past - Helping Europe's War Dead Find a Final Resting place*: <https://www.spiegel.de/international/germany/bones-of-world-war-soldiers-still-being-excavated-across-europe-a-1029530.html> (dostop: 25. 9. 2023).

⁴ Zakon o odpravi odlokov in zakonov izdanih do 20. 11. 1948.

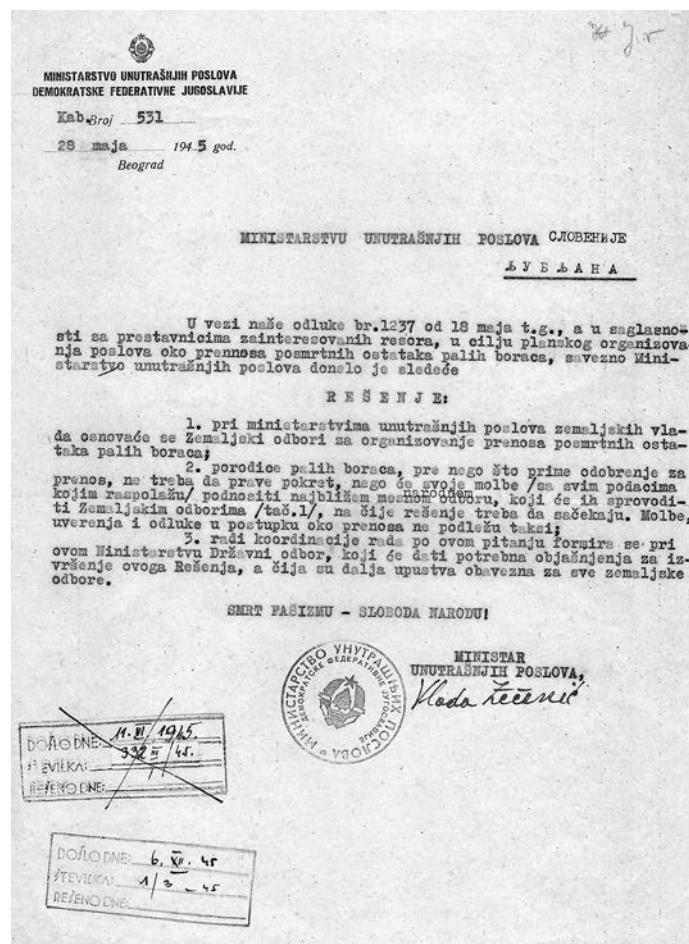
⁵ Povezava do arhivskega popisa fonda SI AS 281 v Virtualni arhivski čitalnici slovenske javne arhivske službe: <https://vac.sjas.gov.si/vac/search/details?id=23534> (dostop: 25. 9. 2023).

grobem razdeljeni na: dokumentacijo o ustanovitvi odborov za prekope, dokumentacijo o ustanovitvi FOPOS ter podrejenih okrajnih in krajevnih odborov oziroma komisij, okrožnice FOPOS podrejenim odborom in okrožnice Državnega odbora za organizacijo prenosa padlih borcev posameznim republiškimi odborom, zapisnike rednih sej FOPOS med leti 1945–1947 (skupaj se je zvrstilo sedem sej), vloge ali prošnje za prekope oziroma prenose posmrtnih ostankov padlih oseb, tudi nepravilno izpolnjene in zavržene prošnje, razna poročila podrejenih odborov, poslana FOPOS, ter druge prejete dopise FOPOS, dokumentacijo o finančnem poslovanju FOPOS, sezname potrdil o prekopih in potrjenih vlog za prekope, sezname posameznih in množičnih grobov, sezname raztresenih grobov, dokumentacijo glede urejanja spominskih obeležij, dokumentacijo o grobovih zavezniških vojakov in letalcev, borcev Rdeče armade ter sezname padlih borcev iz drugih federalnih enot Demokratične federativne Jugoslavije (dalje DFJ) oziroma kasneje Federativne ljudske republike Jugoslavije (dalje FLRJ).

Ustanovitev Federalnega odbora za organizacijo prenosov posmrtnih ostankov padlih borcev za Slovenijo in njegovo delovanje v letu 1945

Do krepitve oblastnih dejavnosti, povezanih z organiziranimi prekopi posmrtnih ostankov, ni prišlo prej kot šele jeseni leta 1945, in sicer iz dveh razlogov. Prvi razlog je bil, da so oblasti prekope poleti 1945 prepovedale zaradi vročih poletnih podnebnih razmer in s tem povezanih nevarnosti širjenja kužnih bolezni. Drugi razlog, zaradi česar so bili prekopi takrat prav tako odloženi za nedoločen čas, pa je bil v povojnem splošnem pomanjkanju denarnih, materialnih, prevoznih in drugih sredstev.⁶

Krovni organ, pooblaščen za organizacijo prenosov posmrtnih ostankov na Slovenskem, je bil Federalni odbor za organizacijo prenosa posmrtnih ostankov padlih borcev pri Ministrstvu za notranje zadeve Ljudske republike Slovenije (FOPOS), ki je bil ustanovljen na podlagi odloka Ministrstva za notranje zadeve DFJ. Odlok je odredil, da naj se pri vseh ministrstvih za notranje zadeve posameznih federalnih enot DFJ organizirajo »posebni odbori ali komisije za organizacijo

Dopis Ministrstva za notranje zadeve DFJ glede potrebe po ustanovitvi republiških odborov za organizacijo prenosov posmrtnih ostankov padlih borcev z dne 28. maja 1945

(Vir: SI AS 281, t. e. 1, mapa Ustanovitev Federalnega odbora za organizacijo prenosa in podrejenih komisij)

⁶ SI AS 281, t. e. 1, mapa Zapisniki sej in poročila o delovanju FOPOS, Zapisnik prve redne seje FOPOS z dne 24. 11. 1945, str. 1-2.

prenosa posmrtnih ostankov domačih in tujih padlih borcev«. ⁷ Takšnim federalnim odborom za prekope je sicer načeloval vrhovni Državni odbor za organizacijo prenosa padlih borcev pri Ministrstvu za notranje zadeve DFJ.

Uradno se je slovenski odbor, torej FOPOS, formiral na prvi, lahko rečemo tudi ustanovni seji, ⁸ ki je potekala pol leta po odloku Ministrstva za notranje zadeve DFJ, in sicer 24. novembra 1945. V kabinetu Ministrstva za notranje zadeve Narodne vlade Slovenije DFJ v Ljubljani so bili takrat navzoči: predsednik odbora Boris Trampuž kot delegat Ministrstva za notranje zadeve DFJ, dr. Jakob Rebernik kot delegat Ministrstva za narodno zdravje DFJ, Jože Kobal kot delegat Ministrstva za socialno politiko DFJ, Franjo Podbregar kot delegat Ministrstva za lokalni promet DFJ, Janez Debevc kot delegat Glavnega odbora Rdečega križa Slovenije, major Kukovica kot delegat Narodne obrambe in Ana Samec kot tiškovni referent Ministrstva za notranje zadeve DFJ.

Predsedujoči, Boris Trampuž, je uvodoma povzel bistvo odloka Ministrstva za notranje zadeve DFJ, z dne 28. maja 1945, o potrebi po formiranju posebnih odborov za organizacijo prenosov posmrtnih ostankov padlih borcev in o njihovi sestavi. Nadalje je obrazložil pomen in delo FOPOS, katerega osrednja dolžnost mora biti: *»da smotrno organizira izkope in prenose posmrtnih ostankov naših padlih borcev*«. ⁹ Nadalje je v poročilu o dosedanjem delu na področju prekopov poudaril, da je do tedaj delo, povezano s prekopi, izvrševalo Ministrstvo za notranje zadeve LRS, ¹⁰ ki se je omejilo le na najnujnejše ukrepe. Vendar ker *»so iz terena prihajala poročila, da sorodniki padlih borcev izkopavajo posmrtne ostanke istih na lastno pest, brez vednosti oblasti, brez predhodnih zdravstvenih ukrepov, brez predpisanih krst in s tem povzročali nevarnost širjenja kužnih bolezni, zlasti v poletnih mesecih*«, je Ministrstvo za notranje zadeve LRS prepovedalo do nadaljnjega vsak izkop in prenos. ¹¹

Poleg začasne prepovedi je takrat Državni odbor za organizacijo prenosa padlih borcev pri Ministrstvu za notranje zadeve DFJ naročil Ministrstvu za notranje zadeve LRS, da naj se poskrbi najmanj za ustrezno ograditev in okrasitev grobov. Grobove sovražnih vojakov in narodnih izdajalcev *»pa naj izravnajo z zemljo*«. Vendar kakor lahko beremo, so bila takšna navodila nato izvršena le deloma. Vzrok je predsedujoči Trampuž videl v *»prevelikem nestrpnem čustvovanju sorodnikov padlih borcev, ki so videli v naši razumni prepovedi nekako prikrajšanje njihovih pravic do umrlih sorodnikov. Zato so skrivaj ali brez vednosti oblasti izkopavali in prenašali padle borce na domača pokopališča*«. Navodilo glede sovražnih grobov in grobov narodnih izdajalcev je bilo prav tako le delno izvršeno, *»ker v ljudeh še vedno tiči staro spoštovanje do vsakega groba*«. ¹²

Do konca leta 1945 so se, poleg ustanovne seje, zvrstile še 1. decembra druga, ¹³ 7. decembra tretja ¹⁴ in 15. decembra četrta ¹⁵ redna seja FOPOS. Iz zapi-

⁷ SI AS 281, t. e. 1, mapa Ustanovitev Federalnega odbora za organizacijo prenosa in podrejenih komisij, Odlok Ministrstva za notranje zadeve DFJ z dne 28. 5. 1945.

⁸ SI AS 281, t. e. 1, mapa Zapisniki sej in poročila o delovanju FOPOS, Zapisnik prve redne seje FOPOS z dne 24. 11. 1945.

⁹ SI AS 281, t. e. 1, mapa Zapisniki sej in poročila o delovanju FOPOS, Zapisnik prve seje FOPOS z dne 24. 11. 1945, str. 1.

¹⁰ Podrobneje o takratni upravni strukturi glej npr.: Kozina: *Republiški upravni organi v letih 1945-1963*, str. 103.

¹¹ SI AS 281, t. e. 1, mapa Ustanovna dokumentacija, zapisniki sej in okrožnice, Zapisnik prve redne seje FOPOS z dne 24. 11. 1945, str. 2.

¹² Prav tam.

¹³ SI AS 281, t. e. 1, mapa Zapisniki sej in poročila o delovanju FOPOS, Zapisnik druge redne seje FOPOS z dne 1. 12. 1945.

¹⁴ SI AS 281, t. e. 1, mapa Zapisniki sej in poročila o delovanju FOPOS, Zapisnik tretje redne seje FOPOS z dne 7. 12. 1945.

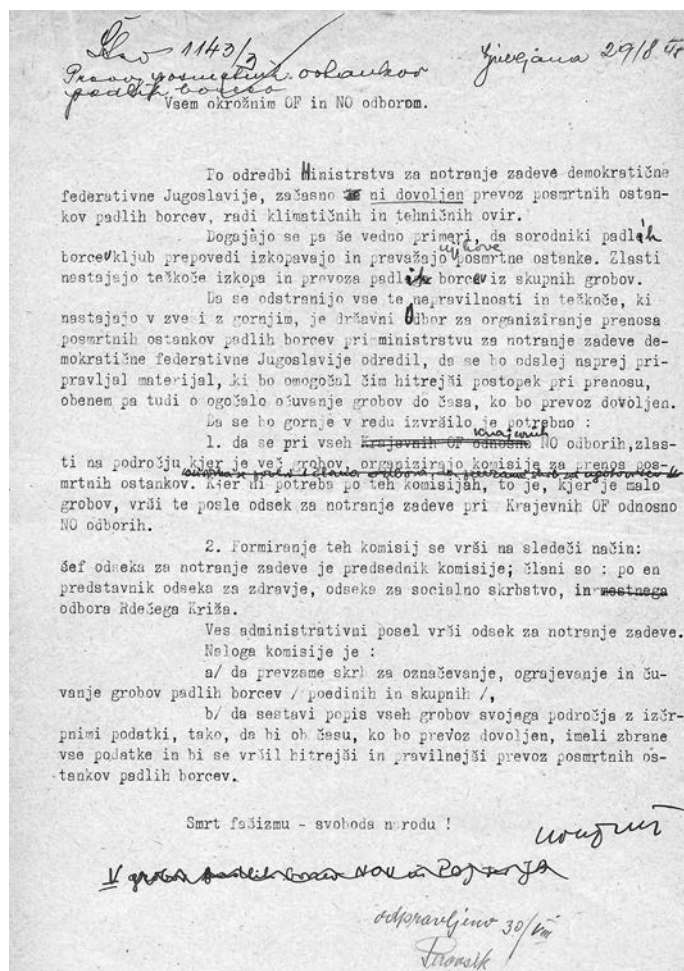
¹⁵ SI AS 281, t. e. 1, mapa Zapisniki sej in poročila o delovanju FOPOS, Zapisnik četrte redne seje FOPOS z dne 15. 12. 1945.

snikov sestankov je razvidnih več vsebinskih poučkov delovanja FOPOS v zadnjem četrtletju leta 1945. Eden izmed ključnih je bil, da si je FOPOS v letu 1945 prizadeval predvsem zagotoviti finančna sredstva za izvedbo prekopov. Torej zagotoviti sredstva za izdelavo lesenih in cinkastih krst, za plačilo prevoznih stroškov ali za plačilo delavcev, ki bi sodelovali pri prekopih. Kljub številnim prošnjam FOPOS drugim ministrstvom ali državnim organom DFJ do jeseni 1945 še vedno ni uspelo zagotoviti sredstev za izvedbo prekopov, saj so višji »življenjski interesi države« zahtevali odložitve prenosa na državne stroške. Posledica tega je bila, da je FOPOS prošnje za prekope, ki jih je v tem času intenzivno zbiral, zadrževal, medtem ko je vse prošilce informiral o vzrokih odložitve.

Nestrpnost sorodnikov padlih oseb je razumljivo naraščala, zato so začeli svojci prositi le za formalna potrdila oziroma dovoljenja za prekope,¹⁶ medtem ko bi stroške prekopov nosili sami. Ministrstvo za notranje zadeve LRS je dojemalo odklonitev takih prošenj, »*gledano s stališča prosilca za neprijetno odbijanje in prikrajševanje pravic*«, zato jim je prekope na lastne stroške dovoljevalo. Vendar je izdajanje takšnih potrdil nalletelo na »*veliko zanimanje*«, zaradi česar je imel FOPOS »*nepričakovano veliko dela*«. V praksi so se ob tem pogosto pojavljale težave predvsem z namernim ali nenamernim podajanjem točnih podatkov, povezanih s padlimi osebami. Dogajalo se je namreč, da so svojci namenoma navedli napačen kraj pokopa padlega, vendar ko so dobili dovoljenje za prekop, so se lotili prekopov množičnih grobišč, medtem ko je poseganje v množična grobišča bilo takrat načeloma prepovedano. Ravno poznavanje lokalnih posebnosti glede padlih oseb in njihovih krajev pokopa je narekovalo oblikovanje mreže podrejenih odborov in s tem prenašanje pooblastil v zvezi z organizacijo prekopov na nižje upravne organe.

Oblikovanje in delovanje mreže podrejenih odborov za pomoč pri organizaciji prenosov posmrtnih ostankov

FOPOS je v okrožnici vsem okrožnim in okrajnim odborom ukazal formiranje posebnih

Navodilo glede prepovedi izkopavanja posmrtnih ostankov padlih borcev z dne 29. avgusta 1945
(Vir: SI AS 281, t. e. 1, mapa Ustanovitve Federalnega odbora za organizacijo prenosa in podrejenih komisij)

¹⁶ SI AS 281, t. e. 8, mapa Sezname vlog ter izdanih potrdil za prenose posmrtnih ostankov padlih borcev.

¹⁷ SI AS 281, t. e. 1, mapa Zapisniki sej in poročila o delovanju FOPOS, Poročilo FOPOS za leto 1945 z dne 10. 1. 1946, str. 2.

odborov ali komisij za pomoč pri organizaciji prenosov posmrtnih ostankov padlih borcev. Odbori so bili praviloma organizirani v okviru oddelkov za notranje zadeve.¹⁸

Ključne naloge takšnih odborov so bile: zbiranje in posredovanje prošenj za prekope ter zbiranje natančnih podatkov o umrlih, zbiranje ter posredovanje natančnih podatkov o posameznih, skupinskih in raztresenih grobovih, zbiranje in posredovanje informacij o tujih padlih borcih, zlasti zavezniških letalcih, zbiranje in posredovanje informacij o urejanju grobov oziroma postavljanju spomenikov ter redno poročanje (npr. o izdanih potrdilih, o opravljenih prekopih¹⁹) nadrejenemu FOPOS o vseh dejavnostih, povezanih s prekopi posmrtnih ostankov padlih domačih in tujih borcev ter drugih oseb.²⁰

Že na prvi redni seji FOPOS je bil predstavljen obrazec, ki naj bi jih izpolnili sorodniki padlih borcev za prenos posmrtnih ostankov in jih posredovali odboru oziroma neposredno FOPOS. Na takšnem obrazcu so bili osebni podatki vlagatelja (praviloma so to bili bližnji sorodniki padlih) in podatki padle osebe, katere posmrtne ostanke se je želelo prenesti. Poleg osnovnih osebnih podatkov padlega (ime, priimek, datum in kraj rojstva, kraj prebivanja, vojna enota) je bilo treba navesti tudi podatke glede njihove smrti (kraj in čas smrti, vzrok smrti, kraj pokopa, podatek o tem, ali leži v skupnem ali samostojnem grobu, kakovost zemlje pokopa, kdo ga je pokopal in podatki o starših umrlega). Nadalje je bilo treba navesti še podatke o tem, kam želi vlagatelj prenesti posmrtne ostanke padlega in način prevoza posmrtnih ostankov. Zbiranje obrazcev, vlog ali prošenj za prekope je predstavljalo eno izmed ključnih dejavnosti delovanja odborov in kot tako predstavljajo glavnino ohranjenega arhivskega gradiva FOPOS. Po prvem pozivu naj bi se vloge zbirale do 1. januarja 1946, vendar se je kasneje rok za oddajo vlog, pogosto zaradi težav pri pravočasnem zbiranju natančnih informacij, večkrat prestavljal, medtem ko je FOPOS prošnje prejemal vse do leta 1947.²¹

V fondu SI AS 281 je ohranjena in po načelu prvotne ureditve urejena celota vseh 3.607 prejetih vlog za leti 1945 in 1946 ter še dodatnih 662 za leto 1947.²² Vloge so vodene po delovodnih številkah, medtem ko nam danes iskanje padlih oseb olajša podroben poimenski seznam, ki ga najdemo v arhivskem popisu fonda v Virtualni arhivski čitalnici.

Poleg zbiranja vlog za prekope je bila ključna dejavnost delovanja odborov tudi zbiranje podatkov o posameznih, množičnih ali skupinskih grobiščih in raztresenih grobovih, ki so jih morali redno pošiljati centralnemu FOPOS. Iz zapisnika konference predsednikov okrajnih odborov za organizacijo prenosov posmrtnih ostankov padlih borcev lahko razberemo, da je posredovanje informacij o grobovih redno potekala vse do leta 1947.²³

Sezname posameznih, skupinskih in raztresenih grobov najdemo predvsem v tehničnih enotah 8 in 9, kjer med drugim najdemo podrobne popise grobov, ponekod tudi s shemami in fotografijami za kraje, okraje, okrožja ali okrožna mesta; Ljubljana, Maribor, Ljutomer, Slovenske Konjice, Celje, Črna,

¹⁸ SI AS 281, t. e. 1, mapa Ustanovitve FOPOS in podrejenih komisij, okrožnica Vsem okrožnim in okrajnim odborom za organizacijo prenosov posmrtnih ostankov padlih borcev pri oddelkih odnosno odsekih za notranje zadeve z dne 7. 12. 1945, str. 1.

¹⁹ SI AS 281, t. e. 9, mapa Sezname opravljenih prekopov.

²⁰ SI AS 281, t. e. 1, mapa Ustanovitve FOPOS in podrejenih komisij, okrožnica Vsem okrožnim in okrajnim odborom za organizacijo prenosov posmrtnih ostankov padlih borcev pri oddelkih odnosno odsekih za notranje zadeve z dne 7. 12. 1945, str. 1.

²¹ SI AS 281, t. e. 1, mapa Zapisniki sej in poročila o delovanju FOPOS, Zapisnik prve redne seje FOPOS z dne 24. 11. 1945, str. 5.

²² SI AS 281, t. e. 1-8.

²³ SI AS 281, t. e. 1, mapa Zapisniki sej in poročila o delovanju FOPOS, Zapisnik konference predsednikov okrajnih odborov za organizacijo prenosov posmrtnih ostankov padlih borcev z dne 24. 2. 1947.

Škofja Loka, Gorenja vas, Slovenska Bistrica, Novo mesto, Kočevje, Črnomelj, Krško, Kranj, Kamnik, Grosuplje, Rakek, Jesenice, Postojna, Cerkno, Idrija, Ptuj, Morska Sobota, Prevalje, Gornja Radgona, Lendava, Fram, Trenje, Mlaka, Gornji Grad, Pevne, Trebija, Log, Žiri, Hotavlje, Železniki, Rakovnik, Primorska, Trbovlje, Šmarje in Mozirje.

Delovanje Federalnega odbora za organizacijo prenosov posmrtnih ostankov v Sloveniji v letu 1946

Po prvotnem načrtu naj bi redne seje FOPOS potekale tedensko, toda v letu 1946 je prišlo do naslednje, pete redne seje, šele 26. januarja 1946. Razlog lahko razberemo v dejstvu, da se je FOPOS omejil predvsem na zbiranje prošenj za prenose in poročil podrejenih odborov, medtem ko se ostala bistvena vprašanja, predvsem zaradi pomanjkanja finančnih sredstev, niso reševala. Iz zapisnika pete redne seje tudi izhaja, da je FOPOS od podrejenih odborov za prekope redno prejemal poročila glede že izvedenih prekopov, sezname padlih borci in njihovih grobov, prošnje za prekope, tudi iz drugih federalnih enot in tujih držav, ter poročila glede dejavnosti, povezanih s postavljanjem spomenikov (npr. za množična grobišča v Dragi, na Svetem Urhu in na Javorovici). Predstavljena je bila pobuda, da je tovarna Westen iz Celja pripravljena prevzeti delo izdelave krst z udarniškim delom. Bežigradska četrt v Ljubljani pa je v dopisu opozarjala na problematiko, »da se pri pogrebi padlih borcev delajo vidne razlike med oficirji in komisarji na eni strani in običajnimi borci na drugi strani«.

FOPOS je do januarja 1946 prejel skupno 2.500 prošenj za prenose posmrtnih ostankov, ob čemer so ugotavljali, da končno število še ni znano in da je pogosto težko ločiti, katere prošnje so utemeljene in katere ne. V razpravi so tudi ugotavljali, da prihaja do »številnih nerednosti«, saj se na terenu dogajajo neorganizirani prekopi brez ustreznih dovoljenj in načrtov ter da zaznavajo številne akcije zbiranja denarnih sredstev za postavitve spomenikov.²⁴

V odgovor glede problematike postavljanja spomenikov²⁵ so delegati FOPOS razmišljali v smeri načrtnejšega pristopa. »FOPOS pozdravlja vse akcije vendar smatra, da je potrebno oblikovati enotni načrt, ker je postavljanje spomenikov onim, ki so žrtvovali življenje za lepšo bodočnost slovenskega naroda v skupni borbi narodov Jugoslavije za velike ideale človeštva, zadeva vsega ljudstva federalne Slovenije.« Naloge FOPOS bi tako morale biti v tem, da sprejema predloge, kje naj se spomeniki postavijo, da zbira finančna sredstva od podrejenih odborov za postavitve spomenikov in jih sorazmerno porazdeljuje med odbore po predloženih proračunih ter da razpisuje tečaje za postavitve spomenikov in pomaga odboru pri tehnični izvedbi postavitve spomenikov. Navsezadnje je predsednik Trampuž ugotavljal, da mora FOPOS pristopiti k akciji za »monumentalen spomenik vsem žrtvam«.²⁶

Do šeste redne seje FOPOS²⁷ je prišlo šele ob koncu leta, natančneje 23. decembra 1946. Delo FOPOS, vendar ne tudi podrejenih okrajnih in krajevnih odborov za prekope, je v tem vmesnem času še dodatno zastalo, saj kljub raz-

²⁴ SI AS 281, t. e. 1, mapa Zapisniki sej in poročila o delovanju FOPOS, Zapisnik pete redne seje FOPOS z dne 26. 1. 1946, str. 1-3.

²⁵ V fondu SI AS 281, t. e. 10, mapa Urejanje skupinskih obeležij se nahaja relativno bogata dokumentacija (poročila, skice, korespondenca) o postavljanju spominskih obeležij na več skupinskih grobiščih, kot so npr. na Sv. Urhu, v Braslovčah, v Lipnici, v Frankolovem, Begunjah, na Javorovici, Sv. Andraž pri Velenju, v Medvodah, Kropi in več drugih.

²⁶ SI AS 281, t. e. 1, mapa Zapisniki sej in poročila o delovanju FOPOS, Zapisnik pete redne seje FOPOS z dne 26. 1. 1946, str. 4-5.

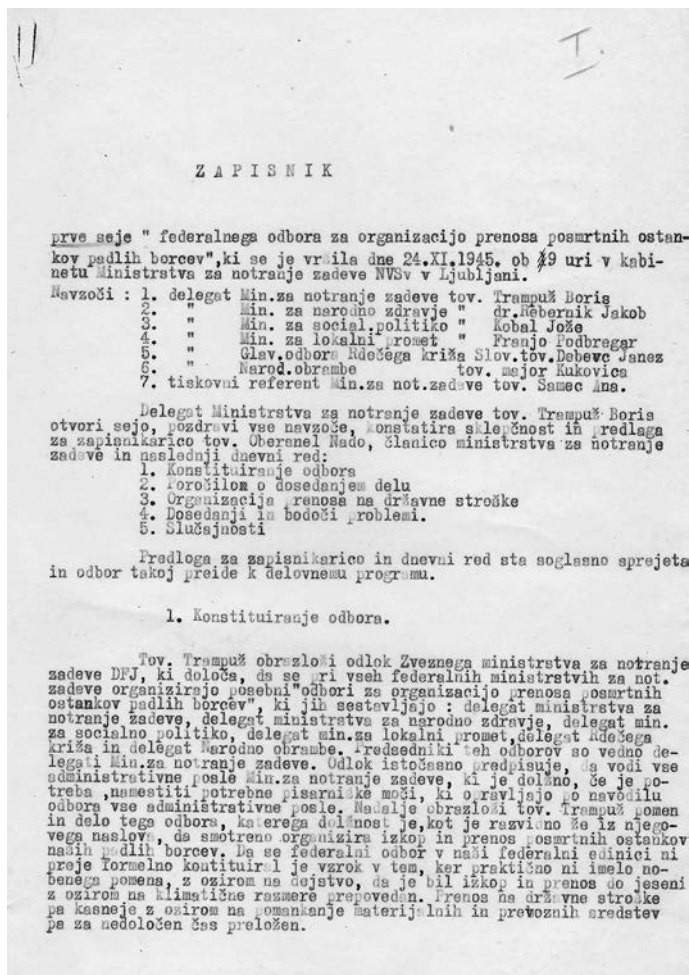
²⁷ SI AS 281, t. e. 1, mapa Zapisniki sej in poročila o delovanju FOPOS, Zapisnik šeste redne seje FOPOS z dne 23. 12. 1946.

ličnim pozivom najvišjim oblastnim organom še vedno ni bila na voljo zadostna višina finančnih sredstev za organizacijo prekopov. V vmesnem času je mogoče opaziti tudi vedno večje vpletanje v tovrstno problematiko iz strani vojske. Ker naj bi »*vojska pomagala pri logistični podpori*«, se je spremenila struktura članstva FOPOS, dodana sta bila nov delegat IV. armade NOVJ polkovnik Alojz Vrhovec in delegat KNOJ-a²⁸ podporočnik Edvard Prevč.²⁹

Do konca leta 1946 je FOPOS prejel že približno 3.500 prošenj za prekope na državne stroške. Prvotna ocena FOPOS je sicer bila, da bo treba izvesti približno 3.000 prekopov, za kar bi potrebovali finančna sredstva v višini pet do šest milijonov takratnih dinarjev. Vendar je za leto 1946 FOPOS prejel le milijon dinarjev z obljubo, da bo v letu 1947 prejel še dodatna dva milijona dinarjev. Počasno delovanje državnega aparata se je odražalo v dejstvu, da je bilo v vmesnem času opravljenih že 2.500 prenosov na stroške soročnikov padlih borcev. FOPOS tako niti ni imel več realne slike, koliko prenosov in s tem povezanih finančnih sredstev je še potrebnih, zato so izdali ponovni poziv, na katerega je prispelo le še 480 prošenj za prenose posmrtnih ostankov. In tudi za te je bil FOPOS mnenja, da je večina neutemeljenih, in sicer zato, ker so bili posmrtni ostanki v skupnih grobiščih ali svojci niti ne vedo natančno, kje so posmrtni ostanki umrlih pokopani. FOPOS je na šesti redni seji ponovil stališče, da se skupinskih grobov ne bo prekopavalo. Razen dveh izjem, množičnega grobišča v Begunjah, ki se ga bo prekopalo v skupno grobnico v Drago, in množičnega grobišča na Frankolovem.³⁰

Glede na ugotovitve se je tako FOPOS odločil, da so prejet milijon dinarjev namenili predvsem za izdelavo krst. Določili so, da so bile krste lesene, hermetično zaprte, »*zato ni potrebe po cinkastih vložkih*«. Barva krst je bila rjava, na sredini sta bila slovenski ali državni grb ter citat partizanske žalostinke: »*Kot žrtve ste padli v borbi za nas, da srečo svobodo bi užival trpin, do smrti svobodi je služil vaš glas, pogumno ste zrl v gotovi pogin.*«

Štab IV. armade NOVJ je ob koncu leta 1946 FOPOS sporočil, da naj se preneha z izkopavanji posmrtnih ostankov padlih borcev, vendar ne

Prva stran zapisnika prve redne seje FOPOS z dne 24. septembra 1945
(Vir: SI AS 281, t. e. 1, mapa Zapisniki sej FOPOS)

²⁸ KNOJ – Korpus narodne obrambe Jugoslavije je bila vojaška formacija, ki je opravljala varnostno-zaščitne naloge.

²⁹ SI AS 281, t. e. 1, mapa Zapisniki sej in poročila o delovanju FOPOS, Zapisnik šeste redne seje FOPOS z dne 23. 12. 1946, str. 1.

³⁰ Prav tam, str. 2.

tudi preostalih padlih oseb, medtem ko naj se s prekopi začasno prekine tudi v nemirni coni A Svobodnega tržaškega ozemlja. Delegati so na šesti redni seji FOPOS še ugotavljali, da je bilo mogoče zaznati veliko povpraševanja tudi s strani svojcev iz drugih jugoslovanskih republik,³¹ ki so iskali umrle na našem ozemlju, tudi tistih, ki so umrli že po koncu vojne »in s tem povzročali FOPOS dodatne stroške«.³² Iz Gradca je FOPOS prejel 254 žar v taborišču umrlih Slovencev, ki so bile poslane v Maribor, in večino žar so svojci takrat tudi prevzeli.³³

Ukinitev Federalnega odbora za organizacijo prenosov posmrtnih ostankov padlih borcev v Sloveniji

Februarja 1947 sta potekali dve seji, katerih ohranjeni zapiski nam dajo dober vpogled v zadnje obdobje delovanja FOPOS in podrejene mreže odborov. Na sedmi in hkrati zadnji redni seji FOPOS,³⁴ ki je potekala 22. februarja 1947, je predsednik FOPOS Boris Trampuž ponovil, da bodo pridobljena finančna sredstva namenili izdelavi 1.000 krst v delovnih obratih kazensko-poboljševalnih zavodov, »od tega 200 krst s cinkastimi vložki, 200 krst dolgih en meter, ostale pa po navadni velikosti«. Razpravljali so tudi o tem, da bodo zaradi številnih nejasnosti ponovno pregledali in ocenili vse prejete prošnje za prekope. Od drugih pomembnejših prejetih dopisov je Trampuž omenil dopis Odseka za notranje zadeve pri okrajnem odboru Ljutomer, ki govori o tem, da je v okolici Ljutomera raztresenih 150–200 grobov vojakov Rdeče armade, ki so jih takrat nameravali prekopati v skupno grobišče.

Delegati so na sedmi redni seji razpravljali tudi o tem, pod čigavo pristojnost spadajo prošnje za prekope borcev jugoslovanske armade umrlih po koncu vojne. Pristojnost naj bi po mnenju večine delegatov sodila pod štab IV. armade NOVJ-a ki za to ni imela predvidenih sredstev. Govorili so tudi o pomislekih glede prekopavanj »belogardistov« in kako naj takšna prekopavanja preprečujejo.³⁵

Polkovnik Vrhovec je opozoril še na eno pomembno dejstvo, in sicer: »... da so se padli borci pokopavali v naglici, večkrat z raznimi predmeti, orožjem itd., ki bo služilo raznim znanstvenim ustanovam, arhivom in vojaškim muzejem. Zato naj bi tudi v okrožnici vnesli, da naj to prevzame vojska oz. okraji, sorodnikom se naj pa prikaže zgodovinski pomen navedenih dokumentov in predmetov.«³⁶

Predsednik FOPOS je ob zaključku dal vsem delegatom navodilo: »... da naj vsak po svoji liniji sporoča nižjim organom, da se bodo vršili prekopi padlih borcev, ki jim naj nudijo vso pomoč. To zlasti velja za IV. armado in KNOJ, da bosta nudila prevozna sredstva, ki bodo potrebna pri prekopih in da bo vojska sodelovala pri izkopih in pogrebi padlih borcev.« FOPOS naj bi po njegovem mnenju predstavljal »višek organizacijske popolnosti pri izvedbi prekopov«, s čimer je tudi utemeljil potrebo po sklicu konference predsednikov okrajnih odborov. Konferenca, ki naj »ima namen, da prikaže dosedanje delo okrajnih odborov, razjasni vse probleme in

³¹ SI AS 281, t. e. 10, mapa Sezname padlih borcev iz drugih jugoslovanskih federalnih republik.

³² SI AS 281, t. e. 1, mapa Zapisniki sej in poročila o delovanju FOPOS, Zapisnik šeste redne seje FOPOS z dne 23. 12. 1946, str. 3-4.

³³ V fondu SI AS 281, t. e. 10, mapa Urejanje spominskih obeležij lahko najdemo dokumente, kot so dopis Štajerske zveze nekdanjih političnih zapornikov glede prevoza žar 254 oseb, poročilo Narodnoosvobodilnega odbora Maribor glede svečane predaje 254 žar z dne 20. oktobra 1964, seznam oseb, prisotnih na svečani predaji žar, in abecedni seznam upepeljenih oseb iz Gradca.

³⁴ SI AS 281, t. e. 1, mapa Zapisniki sej in poročila o delovanju FOPOS, Zapisnik sedme redne seje FOPOS z dne 24. 2. 1947.

³⁵ SI AS 281, t. e. 1, mapa Zapisniki sej in poročila o delovanju FOPOS, Zapisnik sedme redne seje FOPOS z dne 24. 2. 1947, str. 3.

³⁶ Prav tam, str. 3.

Federalnemu odboru
za organizacijo prenosov posmrtnih ostankov padlih borcev
pri Ministrstvu za notranje zadeve NVS

Ljubljana

Podpisani(a) Krisnik Anton prosim naslov, da dovoli
prekop in prenos posmrtnih ostankov tov. Krisnik Antona in navajam
naslednje podatke:

I.

1. Priimek in ime Krisnik Anton
2. Očetovo ime Anton
3. Dan, mesec, leto in kraj rojstva 21. XII. 1925 v Ljubljani
4. Kraj stalnega bivališča Unec
5. Vojna edinica in čin Reševalna brigada 3 bat.
6. Dan, mesec in leto smrti 15. XII. 1943
7. Vzrok smrti v boju
8. Kraj, kjer je padel borec začasno pokopan: naid Koprivniku pri hotelu Lovcu
9. Ali leži v skupnem grobu ali ne? je v skupnem grobu
10. Kakovost zemlje, kjer je pokopan: ilovita
11. Potrdilo narodne oblasti ali verskega organa, ki je padlega borca pokopal:

II.

1. Priimek in ime Krisnik Anton
2. Očetovo ime Tomaz
3. Poklic reševalec
4. Kraj bivanja Unec 94
5. Imena oseb, ki bodo spremljali prevoz: Krisnik Anton, Krisnik
Katarina, Matičič Andrej

III.

1. Kraj, okraj, okrožje in federalna enota, kjer naj bo padli borec stalno pokopan: Unec
Rakek Ljubljana Slovenija
2. Način prevoza: od lica mesta do p. Bohinske Bistrice s avtom
in Bohinske Bistrice do Rakeka s vlakom
Smrt fašizmu — Svobodo narodu!

Unec, dne 21/12-1945

Krisnik Anton
lastoročai podpis prošila

Primer obrazca vloge ali prošnje (delovodna številka 567) za prenos posmrtnih ostankov padlih borcev z dne 28. decembra 1945
(Vir: SI AS 281, t. e. 2, mapa Vloge za prenos, delovodne številke 561–780)

nakaže z živo besedo delo v zvezi izkopi in prenos padlih borcev na državne stroške».³⁷

Sklic konference predsednikov okrajnih odborov za organizacijo prenosov posmrtnih ostankov se je zgodil že dva dni kasneje, in sicer 26. februarja 1947.³⁸ Iz zapisnika lahko razberemo, da so okrajni predsedniki takrat temeljito poročali o tekočih dejavnostih glede zbiranja prošenj in podatkov o grobiščih, glede opravljenih prekopov in na splošno o izzivih, s katerimi se spopadajo. Ob tem je razvidno, da so pogosto prosili FOPOS za finančna sredstva in drugo pomoč ter predvsem bolj jasne usmeritve glede organizacije prekopov. Navkljub težavam, s katerimi so se spopadali, je predsednik Trampuž ugotavljal, da je delo dobro organizirano in pripravljeno. Čeprav je nakazal tudi na nekatere pomanjkljivosti, ki so se pokazale po nekaterih okrajih, zlasti »neekspeditivnost povezana s pošiljanjem poročilk«.³⁹ Ob koncu konference okrajnih odborov je še poudaril, da bo FOPOS izdelal točen načrt za izvedbo prekopov padlih borcev in drugih oseb na državne stroške.

Glede na ohranjeno gradivo iz fonda SI AS 281, gradivo se s koncem leta 1947 tudi zaključí, lahko ugotovimo, da do izdelave »natančnega načrta« ni prišlo. Dejavnosti, organizirane v smislu centralno vodenih dejavnosti, povezanih s prekopu posmrtnih ostankov, usahnejo, zadostnih denarnih sredstev za delovanje FOPOS ni, medtem ko prekopu in postavljanje spomenikov potekajo decentralizirano, na nižjih upravnih ravneh, mimo delovanja FOPOS. Organ FOPOS je bil nato uradno ukinjen leto dni kasneje z Zakonom o odpravi odlokov in zakonov, izdanih do 20. novembra 1948,⁴⁰ oziroma ga je ukinilo takratno Ministrstvo za notranje zadeve DFJ.

Zavezniški letalci in Federalni odbor za organizacijo prenosov posmrtnih ostankov za Slovenijo

Poseben del dejavnosti FOPOS in podrejenih odborov so predstavljale dejavnosti zbiranja

³⁷ SI AS 281, t. e. 1, mapa Zapisniki sej in poročila o delovanju FOPOS, Zapisnik sedme redne seje FOPOS z dne 24. 2. 1947, str. 4–5.

³⁸ SI AS 281, t. e. 1, mapa Zapisniki sej in poročila o delovanju FOPOS, Zapisnik konference predsednikov okrajnih odborov za organizacijo prenosov posmrtnih ostankov padlih borcev z dne 24. 2. 1947.

³⁹ Prav tam, str. 3.

⁴⁰ Zakon o odpravi odlokov in zakonov izdanih do 20. 11. 1948.

in posredovanja podatkov o posmrtnih ostankih padlih zavezniških letalcev. Med drugo svetovno vojno je namreč na našem območju delovalo večje število letalskih formacij, zlasti 15. ameriške zračne armade, ustanovljene 1. decembra 1943. Po zasedbi Sicilije in južnega dela Italije so zavezniške letalske sile, iz Foggie in bližnjih letališč, že lahko dosegale in napadale cilje globoko v Franciji, Italiji, Jugoslaviji, Grčiji in drugod ter zlasti v samem nemškem rajhu. Del tovrstnih operacij je potekal ravno preko slovenskega zračnega prostora, ki je tako, zlasti po vzpostavitvi zavezniških misij po juniju 1943, postalo ključnega pomena pri reševanju ponesrečenih zavezniških letalcev.⁴¹

Povečana zavezniška zračna dejavnost je posledično povzročila tudi večje število sestreljenih ali drugače ponesrečenih letal. Iz dopisa Službe za registracijo ameriških grobov s sedežem v Beogradu naj bi po takratnih podatkih na območju slovenskega ozemlja »izginilo« približno 500 letal. Po podatkih Službe za registracijo ameriških grobov je bilo samo v obdobju do konca leta 1946 prekopanih že več kot 100 zavezniških letalcev, bodisi v rojstne kraje ali v skupna vojaška grobišča.⁴²

S problematiko prekopov padlih so se obla- sti, zlasti vojska in varnostne službe, sicer začele ukvarjati že med vojno, a še precej intenzivneje po njenem koncu. Za zbiranje podatkov in organizacijo prekopov pokopanih zavezniških letalcev sta bila prav tako pristojna FOPOS in mreža podrejenih odborov. Že v ustanovni okrožnici, z dne 24. novembra 1945, je bilo vsem okrožnim odborom Osvobodilne fronte in narodno-osvobodilnim odborom sporočeno, da bodo britanske in ameriške oblasti poslale v Jugoslavijo posebne komisije za zapisovanje in osredotočenje grobov zavezniških vojakov in letalcev. V zvezi s tem so bili odbori zadolženi, da pošiljajo čim podrobnejše podatke o lokacijah grobov in da morajo »grobove zavezniških vojakov in letalcev ograditi in lepo okrasiti«.⁴³ Ponovni poziv je, bodisi zaradi prepočasnega sporočanja podatkov bodisi zaradi pritiska Službe za registracijo ameriških grobov,

237/1-47

SEZNAM RAZTRESENIH, NEPOZNANIH PARTIZANSKIH GROBOV NA PODROČJU OKRAJA GROSUPLJE					
Redni št.	Opomba	Ime ležišča	Ime katerega	Ali je sigurno prepoznano	Opomba
		Ime ležišča	Ime katerega	Ali je sigurno prepoznano	Opomba
		Ime ležišča	Ime katerega	Ali je sigurno prepoznano	Opomba
1.		1. grob, v središču vasi, med vasi Kriška vas in Nova vas, blizu Višnje gore, na se. nočeti posesti stnika Novak Jožeta iz Kriške vasi. Oddaljen pri- bližno 600m od Kriške vasi.	Grob je iz- leta 1943	Ugotovljeno je da je grob 2. nepoznan par- tizanov, ki sta padla v borbi z DMB poleti leta 1943. Edini- ca, v kateri sta bila, je neznana.	Peščena zeml.
2.		1. grob, v središču vasi, med vasi Kriška vas in Nova vas, blizu Višnje gore, na se. nočeti posesti stnika Francja iz Nove vasi. Grob oddaljen ca 300 m nad vasio Nova vas.	Grob izvira iz jeseni leta 1943	Ugotovljeno je da so v grobu 4 nepoznani partizani, ki so padli v bor- bi z domobranci jeseni leta 1943. Štinita njih je neznana.	Peščena zeml.
3.		1. grob, v središču vasi, med vasi Kriška vas in Nova vas, blizu Višnje gore, na se. nočeti posesti stnika Francja iz Nove vasi. Grob oddaljen ca 300 m nad vasio Nova vas.	Grob oddaljen ca 10 m od cerkve Sv. duha na Poljeveh, blizu Višnje gore, na Poljeveh. Grob izvira iz spomladi 1944.	Ugotovljeno je da je grob ne- poznane parti- zanske oficirja, ki je padel v borbi s domo- branci spomle- di 1944. Štinita, v kateri je bil je neznana.	Peščena zeml.

Prva stran seznama raztresenih, nepoznanih grobov na področju Okraja Grosuplje z dne 30. septembra 1947

(Vir: SI AS 281, t. e. 9, mapa Sezname raztresenih grobov)

⁴¹ Več o problematiki glej npr. v Žgajnar: *Zlomljena krila – Reševanje zavezniških letalcev na Slovenskem med drugo svetovno vojno*.

⁴² SI AS 281, t. e. 10, mapa Grobovi zavezniških vojakov in letalcev, dopis Službe za registracijo ameriških grobov z dne 5. decembra 1946.

⁴³ SI AS 281, t. e. 1, mapa Zapisniki sej in poročila o delova- nju FOPOS, Zapisnik prve redne seje FOPOS z dne 24. 11. 1945, str. 2.

FOPOS naslovil 26. januarja 1947.⁴⁴ V njem je ponovno pozval odbore glede podatkov o ponesrečenih letalih in letalcih, s pomočjo katerih bi lahko ugotovili identiteto posameznih oseb ali letal. Iz ohranjenega gradiva lahko razberemo, da so odbori ves čas redno posredovali podatke o pokopanih posmrtnih ostankih zavezniških letalcev in da so temu vprašanju posvečali relativno veliko pozornost.

V fondu SI AS 281 se je ohranilo več deset zadev s poizvedovalnimi dopisi, poročili o grobovih letalcev in poročila o izvedenih prekopih. Iz dokumentacije lahko ugotovimo, da so bili nekateri primeri identifikacije lažje rešljivi, spet drugi so zahtevali obsežnejše in dlje časa trajajoče preiskave.⁴⁵

Zaključek

Gradivo fonda SI AS 281 Federalnega odbora za organizacijo prenosov posmrtnih ostankov padlih borcev v Sloveniji (1945–1948), ki je v celoti ohranjeno v Arhivu Republike Slovenije, nam ponuja lep vpogled v problematiko spopadanja skupnosti in oblastnih organov ob vprašanih pietetnih pokopov posmrtnih ostankov padlih oseb in lahko služi kot vir raznovrstnim raziskavam med in povojnega obdobja Slovenije.

Prvi vsebinski sklop gradiva je razdeljen na jugoslovansko in republiško dokumentacijo o ustanovitvi odborov za prekope, dokumentacijo o ustanovitvi FOPOS in podrejenih komisij ter okrožnice FOPOS podrejenim odborom. To gradivo nam razkrije, kako in na kakšen način se je zvezna jugoslovanska oblast lotila organizacije prekopov posmrtnih ostankov in kako je bila takšna organizacija izvedena na ravni federalne enote LRS. Celotno delovanje FOPOS med leti 1945–1947 in glavni izzivi, s katerimi so se spopadali, so lepo prikazani v ohranjenih zapisnikih sedmih rednih sej FOPOS.

Drugi sklop, ali kar glavnino gradiva FOPOS, predstavljajo vloge ali prošnje za prekope oziroma prenose posmrtnih ostankov padlih borcev in drugih oseb. V fondu SI AS 281 najdemo ohranjeno celoto vseh 3.607 prejetih vlog za leti 1945 in 1946 ter še dodatnih 662 za leto 1947. Vloge so vodene po delovnih številkah, medtem ko nam danes iskanje padlih oseb olajša podroben poimenski seznam, ki ga najdemo v arhivskem popisu fonda in je dostopen v Virtualni arhivski čitalnici.

Tretji večji vsebinski sklop predstavljajo poročila podrejenih okrajnih ali krajevnih odborov za prekope, ki so jih ti pošiljali FOPOS. Zlasti so povedni podrobni sezname žrtev, sezname posameznih in množičnih grobov ter sezname raztresenih grobov. Dobrodošel je tudi vsebinski sklop gradiva s seznamami potrdil o prekopih, ki dejansko odslikava realno minimalno stanje izvedenih prekopov. Skupek tovrstnih poročil nam izriše takratno »krajino grobov« in lahko danes dopolnjuje različne viktimološke ali druge raziskave.

Posebno omembo si zasluži vsebinski sklop dokumentacije, ki govori o urejanju spominskih obeležij. Iz gradiva fonda lahko razberemo, da FOPOS ni nikoli uspelo zgraditi enotnega »*monumentalne spomenika vsem žrtvam*«, vendar je vsekakor zbiral in spremljal informacije o akcijah postavljanj spomenikov in jih do neke mere tudi usmerjal. V gradivu lahko najdemo številne lepo dokumentirane dejavnosti in dokumentacijo o začetkih postavljanj spomenikov padlim osebam. Naj na tem mestu omenim samo lepo dokumentirane, tudi s

⁴⁴ SI AS 281, t. e. 1, mapa Zapisniki sej in poročila o delovanju FOPOS, Zapisnik sedme redne seje FOPOS z dne 22. 2. 1947, str. 3.

⁴⁵ Tak je bil primer iskanja poročnika Martina F. O'Callaghana, ki je opisan v Arhivaliji meseca maja 2022. »Pripovedovali so mi, da je ta dežela zelo hribovita in da je težko najti pot v takem slučaju.«: <https://www.gov.si/novice/2022-05-01-pripovedovali-so-mi-da-je-ta-dezela-zelo-hribovita-in-da-je-tezko-najti-pot-v-takem-slucaju/> (dostop: 25. 9. 2023).

shemami in skicami, dejavnosti Pripravljalnega odbora za zgraditev grobišča in spomenika žrtvam pri Svetem Urhu.

Poleg gradiva o domačih padlih osebah se precej gradiva fonda nanaša na posmrtno ostanke tujih padlih oseb. Tako lahko v fondu SI AS 281 najdemo gradivo, ki govori o umrlih osebah iz drugih republik tedanje DFJ oziroma FLRJ. Nekaj gradiva, zlasti sezname grobov, se nanaša na pripadnike Rdeče armade in nekatere druge tuje pripadnike oboroženih sil. Vendar je posebna pozornost v delovanju FOPOS bila ves čas posvečena zavezniškim vojakom in letalcem, ki so bili pokopani na naših tleh, in se je o njih v fondu prav tako ohranilo nekaj zanimivega gradiva.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

Arhiv Republike Slovenije:

- SI AS 281, Federalni odbor za organizacijo prenosov posmrtnih ostankov padlih borcev za Slovenijo, 1945–1948.

LITERATURA

Borak, Neven (et al.): *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848-1992*. Ljubljana: Mladinska knjiga, Inštitut za novejšo zgodovino, 2006.

Kozina, Brane: *Republiški upravni organi v letih 1945-1963*. V: *Arhivi* 20 (1997), št. 1/2, str. 103-120.

Lowe, Keith: *Podivjana celina – Evropa po drugi svetovni vojni*. Ljubljana: Modrijan, 2015.

Žgajnar, Matija: *Zlomljena krila – Reševanje zavezniških letalcev na Slovenskem med drugo svetovno vojno*. Ljubljana: Zveza združenj borcev za vrednote NOB Slovenije, 2012.

ZAKONODAJA

Zakon o odpravi odlokov in zakonov izdanih do 20. 11. 1948. V: *Uradni list LRS*, št. 10/1948.

INTERNETNI VIRI

»Pripovedovali so mi, da je ta dežela zelo hribovita in da je težko najti pot v takem slučaju.«: <https://www.gov.si/novice/2022-05-01-pripovedovali-so-mi-da-je-ta-dezela-zelo-hribovita-in-da-je-tezko-najti-pot-v-takem-slucaju/> (dostop: 25. 9. 2023).

Govor prof. Alda Rupla: <https://www.noviglas.eu/govor-prof-alda-rupla/> (dostop: 25. 9. 2023).

SI AS 281, Federalni odbor za organizacijo prenosa padlih borcev za Slovenijo, Arhivski popis: <https://vac.sjas.gov.si/vac/search/details?id=23534> (dostop: 25. 9. 2023).

Smoltczyk, Alexander, *Skeletons of the Past - Helping Europe's War Dead Find a Final Resting place*: <https://www.spiegel.de/international/germany/bones-of-world-war-soldiers-still-being-excavated-across-europe-a-1029530.html> (dostop: 25. 9. 2023).

SUMMARY

AS VICTIMS, YOU FELL FIGHTING FOR US...«
THE OPERATION OF THE FEDERAL COMMITTEE FOR THE
ORGANISATION OF THE TRANSFER OF THE REMAINS OF FALLEN
FIGHTERS OF SLOVENIA (1945–1948)

The tasks of the of the Federal Committee for the Organisation of the Transfer of the Remains of Fallen Fighters, which was established on November 24, 1945, at the Ministry of the Interior of the People's republic of Slovenia, were: collection of requests for the transfer of remains of persons killed in war, collection of lists of individual or mass graves, provision of financial resources and transport of remains or other tasks related to the organisation of burials. The federal committee and the network of committees subordinate to it, which were established at lower administrative levels, formally operated until their abolition at the end of 1948. The Archives of the Republic of Slovenia acquired the archival material of the Committee on December 27, 1967, from the Secretariat of Internal Affairs of the Socialist Republic of Slovenia, and in 2022, conducted archival processing. The archival material of the committee has been arranged thematically and chronologically in an extent of ten technical units. The applications for transferring the remains of fallen fighters, representing the bulk of the material, have been arranged according to the principle of the original order; they were numbered from number one in 1947 after having been coded sequentially for the years 1945 through 1946. The groups of archival material are roughly categorised by theme as documentation about the establishment of committees for the organisation of transfer of the remains; documentation on the establishment of the federal committee and subordinate district and local committees or commissions; notifications of federal committee to subordinate committees and notifications of the State Committee for the Organisation of the Transfer of Fallen Fighters; minute notes of the regular meetings of the federal committee between 1945 and 1947; various reports of subordinate committees sent to the federal committee and other letters received by federal committee; documentation on the financial operations; lists of confirmed applications for exhumations and lists of individual and mass graves; documentation regarding the arrangement of memorials; documentation on the graves of allied soldiers and airmen, Red Army fighters; and lists of fallen fighters from other federal units of the Democratic Federal Yugoslavia or later the Federative People's Republic of Yugoslavia.